

Łucja Biel
Uniwersytet Gdański

Integracyjne podejście funkcjonalne w dydaktyce przekładu prawniczego

W niniejszym artykule przedstawiono integracyjne podejście funkcjonalne w dydaktyce przekładu prawnego i prawniczego. Proponowane podejście opiera się na profesjonalizacji kształcenia i konstrukcjonizmie społecznym, umożliwiającym integrowanie szeregu kompetencji w celu kształtowania u studentów funkcjonalnego podejścia do przekładu i poczucia własnej skuteczności. Tłumaczenie funkcjonalne powinno uwzględniać *skopos* tekstu docelowego i potrzeby odbiorcy, czyli w języku normy PN-EN 15038 Usługi tłumaczeniowe – Wymagania dotyczące świadczenia usług [2006: 11] powinno spełniać przypisany mu cel. Poniższe rozważania pokazują możliwości zastosowania podejścia w nauczaniu przekładu prawnego i prawniczego (zwanego dalej dla uproszczenia przekładem prawniczym) na filologicznych studiach tłumaczeniowych.

Specyfika przekładu prawniczego

Termin „tłumaczenia prawnicze” jest pojęciem pojemnym, obejmującym wiele typów tekstów, różne dziedziny prawa i zakresy tematyczne. Przekłady są wykonywane głównie przez tłumaczy współpracujących z biurami tłumaczeń, kancelarie prawne i instytucje, w szczególności służby tłumaczeniowe instytucji unijnych, jak np. Dyrekcja Generalna ds. Tłumaczeń przy Komisji Europejskiej, a także przez prawników-lingwistów

pracujących w Trybunale Sprawiedliwości. Osobną kategorią są tłumaczenia poświadczone, wykonywane przez tłumaczy przysięgłych nabywających uprawnienia po zdaniu egzaminu państwowego organizowanego przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Termin „tłumaczenia prawnicze” obejmuje zatem, oprócz standardowych tłumaczeń prawniczych, także tłumaczenia unijne i tłumaczenia poświadczone.

Malcolm Harvey [2002: 177] charakteryzuje przekład prawniczy jako „największe wyzwanie językowe” wymagające połączenia kreatywności typowej dla przekładu literackiego z precyzją typową dla przekładu technicznego. Problemy, z którymi borykają się tłumacze prawniczy, wynikają przede wszystkim z:

- asymetrii między językami,
- różnic między systemami prawnymi,
- specyfiki procesu tłumaczenia.

Jak w każdym rodzaju tłumaczenia, tłumacz musi zmierzyć się z różnicami między językiem źródłowym a docelowym. Skala tych różnic zależy od stopnia pokrewieństwa między językami. Tłumaczenie prawnicze to nie tylko operacja pomiędzy dwoma językami, ale przede wszystkim karkołomna ekwilibrystyka między dwoma odrębnymi systemami prawnymi. Systemy prawne kształtują się w odpowiedzi na potrzeby danego kraju, odzwierciedlając typowy dla danej nacji obraz świata oraz swoisty sposób myślenia i wartościowania. Pojęcia prawne są głęboko zakorzenione w danym systemie prawnym i nie mają charakteru uniwersalnego, co powoduje nieprzystawalność terminów z różnych systemów [Šarčević, 1997: 232]. Nieprzystawalność terminologiczna dotyczy nie tylko pojedynczych terminów, ale często wynika z nieprzystawalności sieci pojęciowych i sposobu organizacji całej dziedziny prawa. Jej stopień zależy od stopnia podobieństwa systemów i języków [zob. Kielar, 1997: 397; Šarčević, 2012: 3, 8] – większe różnice istnieją pomiędzy angielskim systemem *common law* a kontynentalnymi systemami prawa cywilnego niż pomiędzy dwoma systemami prawa cywilnego (np. Polska i Niemcy czy Francja). Największym wyzwaniem stojącym przed tłumaczem jest skuteczne kompensowanie nieprzystawalności pojęć poprzez tworzenie „pomostów terminologicznych” [Weigand, cyt. w: Šarčević, 2012: 2, 13].

Podczas procesu tłumaczenia nieuniknione jest występowanie zjawiska interferencji, czyli wpływu języka źródłowego na język tłumaczenia.

Interferencja wynika m.in. z procesów kognitywnych aktywowanych podczas procesu tłumaczenia, który wymaga od tłumacza częstego i szybkiego przełączania się między językiem źródłowym a docelowym [zob. Toury, 1995: 275], przez co język tekstu docelowego jest w pewnym stopniu nienaturalny. Konflikt między dokładnością a naturalnością tłumaczenia jest szczególnie silny w przekładzie prawniczym, w którym większą wagę ma chirurgiczna precyzja przekazu informacji niż elegancja stylistyczna [bardziej szczegółowe omówienie zob. Wolff 2011: 10-11]. W ostatnich latach, m.in. za sprawą doniosłej monografii Susan Šarcevič *New Approach to Legal Translation* z roku 1997, zmieniło się postrzeganie ekwiwalencji w przekładzie prawniczym. Ekwiwalencja nie polega na pełnej identyczności, która zdaniem Enrique’a V. Alcaraza i Briana Hughes [2002: 179] nie jest możliwa z racji rozbieżności pomiędzy systemami prawnymi; polega na wierności wobec ducha prawa – tłumaczenie ekwiwalentne powinno wywierać zamierzone skutki prawne [Šarcevič, 1997, 2012].

Tłumaczenie funkcjonalne nie polega wyłącznie na stosowaniu – tam, gdzie jest to możliwe – ekwiwalentów funkcjonalnych/naturalnych czy ekwiwalentów ukierunkowanych na język docelowy. Christiane Nord [2000] podkreśla, że tłumacz funkcjonalny powinien być skutecznym pośrednikiem w procesie komunikacji międzykulturowej. Fundamentalne znaczenie w przekładzie prawniczym ma zatem zrozumienie przez studenta swojej roli w tym procesie komunikacji międzykulturowej oraz międzysystemowej i stosowanie optymalnych metod przybliżania tekstu źródłowego w zależności od gatunku tekstu, jego funkcji, celu komunikacyjnego (*skoposu*) oraz wiedzy i potrzeb odbiorcy.

Kompetencje tłumacza prawniczego

Zagadnienie kompetencji tłumacza doczekało się licznych opracowań [zob. np.: Pym, 2003; Kelly, 2005; González-Davies, Kiraly, 2006; PN-EN 15038 2006; Biel, 2011 czy na gruncie polskim: Piotrowska (red.), 2012], których omówienie wychodzi poza zakres niniejszego artykułu. W proponowanym podejściu kształcenia tłumaczy uwzględniono najważniejszy w ostatnich latach model kompetencji tłumacza opracowany przez grupę ekspertów EMT (European Master’s in Translation) powołaną przez Dyрекję Generalną ds. Tłumaczeń przy Komisji

Europejskiej. W skład grupy weszli wybitni przekładoznawcy (w tym z Polski prof. dr hab. Elżbieta Tabakowska), a model kompetencji EMT stał się syntezą myśli dydaktycznej i doświadczeń najlepszych ośrodków kształcących tłumaczy w Europie. Według modelu EMT, absolwent studiów tłumaczeniowych drugiego stopnia powinien posiadać kompetencje w zakresie świadczenia usług tłumaczeniowych i podporządkowane im kompetencje: językową, międzykulturową, tematyczną, technologiczną i w zakresie wyszukiwania informacji [Gambier ed., 2009]. W przypadku tłumaczy prawniczych kompetencje tematyczne obejmują wiedzę z zakresu prawa i umiejętność nabywania takiej wiedzy we własnym zakresie. Koncepcja kompetencji tematycznych jest inaczej postrzegana przez Susan Šarčević. Jej zdaniem, idealny (i jak sama podkreśla nieistniejący) tłumacz prawniczy powinien posiadać „elementarne” umiejętności prawnicze, w tym: dogłębną znajomość terminologii prawniczej, metod prawniczych, źródłowego i docelowego systemu prawnego, umiejętność rozwiązywania problemów prawnych i przewidywania sposobów interpretacji tekstu, umiejętność tworzenia tekstów prawnych, podstawową wiedzę z zakresu komparatystyki prawniczej i jej metod [Šarčević, 1997: 113-114]. Rodzi się pytanie, jak wykształcić powyższe kompetencje u studentów specjalizacji tłumaczeniowej na studiach filologicznych. Dużym wyzwaniem jest zwłaszcza słaba znajomość u studentów filologów specjalistycznej odmiany języków: obcego i ojczystego, jak też znikoma wiedza prawnicza dotycząca systemu prawa źródłowego i docelowego.

Modele kształcenia tłumaczy prawniczych

W ostatniej dekadzie coraz częściej na filologiach obcych uruchamia się (obok tradycyjnej specjalizacji nauczycielskiej) specjalizację tłumaczeniową, która cieszy się ogromnym powodzeniem wśród studentów. Należy jednak podkreślić, iż komponent tłumaczeniowy jest mocno zróżnicowany. W wielu przypadkach wprowadzenie tej specjalizacji jest dla filologii sposobem na przetrwanie w obliczu spadku liczby kandydatów. W takiej sytuacji specjalizacja tłumaczeniowa jest godzinowo niewielkim dodatkiem w postaci „nakładki specjalizacyjnej” (ok. 210 godzin) do rozbudowanego, niezmiennego od lat programu filologicznego. Wśród kadry brakuje praktykujących tłumaczy, którzy mogliby

prowadzić bardziej wyspecjalizowane kursy, dlatego też praktyczna nauka przekładu to głównie tłumaczenia ogólne, prasowe i literackie. Trudno zatem w ogóle mówić o efektywnym kształceniu tłumaczy. Tłumaczenia prawnicze, jeżeli się w tym modelu w ogóle pojawiają, ograniczone są się do 30-godzinnego modułu.

Istnieją jednak nieliczne studia tłumaczeniowe, które zostały opracowane zgodnie z potrzebami rynku, a nie uczelni, w związku z czym cały program studiów podporządkowano kształceniu tłumaczy, np.: specjalizacja przekład i komunikacja międzykulturowa prowadzona na kierunku kulturoznawstwo przez Katedrę Unesco Uniwersytetu Jagiellońskiego czy niektóre lingwistyki stosowane (zwłaszcza najstarsze w Polsce studia dla tłumaczy prowadzone przez Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego). Na przeciwnym biegunie znajdują się innowacyjne programy poświęcone w całości przekładowi prawniczemu. Jednym z nich są studia drugiego stopnia MA in Legal Translation¹ opracowane przez Sarah Hall i prowadzone na City University London, na których prowadzą warsztaty tłumaczeniowe dla sekcji polskiej. Innowacyjność tych studiów polega na modułowym omawianiu poszczególnych gałęzi prawa w połączeniu z praktyczną nauką przekładu. Każdy moduł poświęcony jest innej gałęzi prawa (np. postępowanie cywilne, umowy, prawo handlowe, prawo unijne itp.). Rozpoczyna się on wykładami z prawa angielskiego, po których następują wykłady z prawa systemu docelowego (np. prawa polskiego). Dzięki temu układowi studenci są dobrze przygotowani do odbywających się pod koniec zjazdu warsztatów tłumaczeniowych.

W polskich realiach studia tłumaczeniowe mają charakter ogólny, a bardziej wyspecjalizowane programy dostępne są jedynie na płatnych studiach podyplomowych (np. Interdyscyplinarne Podyplomowe Studium Kształcenia Tłumaczy na Uniwersytecie Warszawskim czy Szkoła Tłumaczy i Języków Obcych na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu). Warto jednak nadmienić, iż na rynku poszukiwani są przede wszystkim tłumacze specjalizujący się w maksymalnie dwóch czy trzech dziedzinach, gdyż gwarantuje to wyższą jakość przekładu. Przeciętny absolwent specjalizacji tłumaczeniowej nie spełnia tego wymogu. Wprowadzone niedawno Krajowe Ramy Kwalifikacji, zastępujące

¹ <http://www.city.ac.uk/courses/postgraduate/legal-translation> – 1.02.2013.

ministerialne standardy kształcenia, otwierają polskim uczelniom nowe możliwości, dając większą swobodę w kształtowaniu programów studiów. W chwili obecnej (2013 r.) możliwości te nie zostały jeszcze wykorzystane. Idealnym rozwiązaniem byłoby większe ukierunkowanie studiów drugiego stopnia i ich zróżnicowanie na terenie kraju. Przykładowo jeden ośrodek mógłby oferować kształcenie w zakresie przekładu prawniczo-ekonomicznego, inny audiowizualnego, a jeszcze inny przekładu technicznego i lokalizacji. Umożliwiłoby to zgromadzenie kadry składającej się z praktykujących tłumaczy, prowadzących dydaktykę oraz badania naukowe w danej dziedzinie, co dałoby efekt synergii.

Eksperymentalnym rozwiązaniem pośrednim, jakie zastosowaliśmy, tworząc specjalizację tłumaczeniową w Instytucie Anglistyki i Amerykanistyki Uniwersytetu Gdańskiego, jest wprowadzenie rozbudowanego systemu kursów do wyboru (*electives*) z praktycznej nauki przekładu. Oferta kursów do wyboru umożliwia studentom samodzielny dobór specjalizacji. Zajęcia z tłumaczeń prawniczych są jednym z czterech obowiązkowych kursów z tłumaczeń specjalistycznych realizowanych w drugim i trzecim semestrze studiów pierwszego stopnia. Pozostałe kursy – już bardziej wyspecjalizowane – są oferowane w ramach kursów do wyboru dla osób zainteresowanych kształceniem w danym kierunku. Na studiach drugiego stopnia tłumaczenia prawnicze są oferowane w ramach kursów do wyboru na poziomie zaawansowanym. Są to – zależnie od możliwości – „Tłumaczenia poświadczone”, „Tłumaczenia unijne”, „Tłumaczenie umów”, „Tłumaczenie aktów notarialnych”, „Tłumaczenia z zakresu prawa gospodarczego” czy „Tłumaczenia z zakresu procedury cywilnej”. Na studiach drugiego stopnia, które są podzielone na ścieżkę „Przekład specjalistyczny” i ścieżkę „Przekład literacki”, studenci ścieżki specjalistycznej mają dodatkowe zajęcia teoretyczne związane bezpośrednio lub pośrednio z tłumaczeniami prawniczymi, w tym:

- „Wstęp do tłumaczeń specjalistycznych i terminologii”: zagadnienia związane z jakością przekładu, normami rynkowymi, tłumaczeniem instytucjonalnym, zarządzaniem terminologią;
- „Języki specjalistyczne”: kursy poświęcone specyfice języka prawnego i prawniczego oraz języka ekonomii;
- „Metodologie badań tekstów specjalistycznych”, w tym kurs „Translatoryka korpusowa” (tworzenie korpusów i ich analiza, praca m.in. na korpusach tekstów prawnych);

- „Komunikacja międzykulturowa”: uwrażliwienie na aspekty kulturowe przekładu;
- „Realizacja prawa”: wykłady z prawa cywilnego i handlowego oraz prawa unijnego prowadzone przez pracowników Wydziału Prawa i Administracji;
- „Seminarium dyplomowe”: studenci mają możliwość pisania pracy dyplomowej z zakresu tłumaczeń prawnych.

Kursy teoretyczne uzupełniają kursy praktyczne, podczas których studenci uczą się prawidłowego metajęzyka i które pozwalają na lepsze rozumienie zjawisk zachodzących w przekładzie specjalistycznym.

Integracyjne podejście funkcjonalne – profesjonalizacja kształcenia i autonomia uczącego się

Na zajęciach z praktycznej nauki przekładu stosując opracowane przeze mnie integracyjne podejście funkcjonalne bazujące na profesjonalizacji kształcenia, konstrukcjonizmie społecznym i funkcjonalizmie. Profesjonalizacja kształcenia, postulowana m.in. przez Gouadeca [2007], Kiraly’ego [2005], González-Davies i Scotta-Tennenta [2005], Kelly [2005], Pyma [2008], Schäffner [2005] czy Lobo et al. [2007], polega na urynkowieniu studiów poprzez maksymalne zbliżenie kształcenia do potrzeb rynku pracy, zastąpienie profilu akademickiego profilem praktycznym oraz dobre przygotowanie studentów do pracy w zawodzie. Uzyskuje się ją m.in. poprzez symulację pracy tłumacza w formie odgrywania ról, ćwiczenia technicznych aspektów wykonywania zawodu (np. fakturowania), wizyt w biurach tłumaczeń, staży i praktyk oraz autentycznych projektów tłumaczeniowych [Kelly, 2005: 75-76].

Profesjonalizacja kształcenia wymaga ponadto zmiany podejścia do nauczania z tradycyjnego – zorientowanego na nauczyciela (*teacher-centred approach*) – na podejście zorientowane na studenta (*student-centred approach*). W pierwszym, zwanym przez Dona Kiraly’ego WTNS („Who’ll take the next sentence” / ‘Kto przetłumaczy następne zdanie’), nauczyciel przekazuje wiedzę pasywnym studentom, a zajęcia stają się w dużej mierze – zdaniem Kiraly’ego [2005: 1100] – monotonną analizą zadania domowego. W ostatnich latach coraz bardziej popularne staje się drugie podejście, zakładające autonomię uczącego się i stopniowe przenoszenie odpowiedzialności za proces uczenia się

z nauczyciela na studenta [González-Davies, Kiraly, 2006: 83]. Postulowany przez Kiraly'ego [2005: 1102] konstrukcjonizm społeczny zakłada uczenie się przez współpracę (*collaborative learning*), tj. uczenie się od innych studentów poprzez samodzielne wykonywanie autentycznych tłumaczeń w parach czy grupach przy minimalnym nadzorze ze strony nauczyciela, dzięki czemu u studentów rozwija się poczucie własnej skuteczności.

W mojej ocenie należy łączyć oba podejścia, przechodząc stopniowo z podejścia zorientowanego na nauczyciela w początkowej fazie kształcenia do pełnej autonomii uczącego się na bardziej zaawansowanym etapie. Warto podkreślić, iż zrównanie podejścia zorientowanego na nauczyciela z „monotonną analizą zadania domowego” jest dużym uproszczeniem; atrakcyjność zajęć będzie zależeć od kreatywności nauczyciela. Na kursie wstępnym dobre efekty dydaktyczne dają intensywne testy terminologiczne, dzięki którym studenci uczą się systematycznej pracy nad terminologią. W podejściu Kiraly'ego testy oznaczają zbyt dużą odpowiedzialność nauczyciela za proces nauczania, z czym się nie zgadzam. W ankietach ewaluacyjnych studenci chwalą taką formę przymusu, która mobilizuje ich do nauki pamięciowej. Z moich obserwacji wynika, iż opanowanie elementarnej bazy terminów jest niezbędne do zautomatyzowania pewnych czynności i rozwiązań w procesie tłumaczenia, zwiększenia szybkości tłumaczenia oraz odciążenia „pamięci roboczej” w celu uwzględnienia bardziej globalnych zjawisk tekstowych. Ważne jest, aby nauka terminologii odbywała się w połączeniu z nabywaniem kompetencji tematycznych (opanowanie pojęć i ich miejsca w systemie pojęciowym dziedziny², frazeologia umożliwiająca naturalne osadzenie terminu w tekście). Na kursach bardziej zaawansowanych bardzo dobre wyniki daje sposób oceniania całego kursu poprzez ocenę portfolio, która wymaga od studentów opracowania portfolio zawierającego tłumaczenia wykonywane i omawiane na zajęciach podczas trwania kursu. Tłumaczenia znajdujące się w portfolio mogą (a nawet powinny) być przez studentów poprawiane – czy to bezpośrednio po zajęciach, czy pod koniec semestru – w celu osiągnięcia

² Częstość problemem jest znajomość językowej reprezentacji pojęcia, tj. terminu, i jego ekwiwalentu w języku docelowym bez znajomości samego pojęcia (jego znaczenia).

jak najwyższej jakości, zbliżonej do rynkowej. Z moich obserwacji wynika, iż dzięki temu studenci są znacznie bardziej aktywni, dociekliwi i zaangażowani w zajęcia.

Integracyjne podejście funkcjonalne – od zadań do projektów

Jak podkreślają Lobo et al. [2007: 519], „segmentacja kształcenia na moduły przy niewielkiej ich koordynacji utrudnia całościowe spojrzenie na proces tłumaczenia”. Konieczne wydaje się stosowanie zadań wymagających integrowania szeregu kompetencji. Jedną ze skutecznych metod dydaktycznych aktywizujących kompetencje jest uczenie się przez projekt (*project-based learning*) [zob. Gouadec, 2007; Kiraly, 2005; Pym, 2008; Lobo et al., 2007]. Wdrażanie tej metody powinno następować stopniowo, począwszy od niewielkich projektów realizowanych w parach lub małych grupach poprzez coraz większe projekty zespołowe wykonywane samodzielnie przez studentów przy niewielkiej ingerencji nauczyciela. Projekty są „inicjacją studentów do świata zawodowego” [González-Davies, Kiraly, 2006: 83]. Wymagają równoczesnego zaangażowania wielu kompetencji i umiejętności [González-Davies, Scott-Tennent, 2005: 170], umożliwiając ćwiczenie różnych czynności i ról, w tym tłumaczenia, korekty, składu tekstu, zarządzania projektem, zarządzania terminologią czy obsługi klienta. Jak podkreśla Pym [2008: 9], projekty służą nie tylko zwiększeniu szans studentów na rynku pracy, ale również lepszemu zrozumieniu przez nich swojego miejsca w procesie świadczenia usługi tłumaczeniowej, w którym to procesie tłumaczenie jest tylko jedną z wielu czynności. Metoda uczenia się przez projekt umożliwia zatem studentom zintegrowanie i zastosowanie umiejętności nabytych na różnych kursach w toku całych studiów oraz holistyczne spojrzenie na usługę tłumaczeniową.

Wstępem do projektów zespołowych może być praca w parach nad tłumaczeniem, co wymaga od studentów werbalizowania strategii, uzasadniania dokonywanych wyborów ekwiwalentów oraz ich negocjowania. Innym podstawowym zadaniem może być praca w parach tłumacz – korektor, gdzie jedna osoba tłumaczy, a druga weryfikuje tłumaczenie, co uwrażliwia na błędy, uczy oceny jakości przekładu i radzenia sobie z krytyką. Weryfikacja tłumaczeń jest, zgodnie z normą PN-EN 15038

[2006], obowiązkowym elementem usługi tłumaczeniowej, stąd rośnie zapotrzebowanie na tego rodzaju umiejętności.

Przykładowe zastosowanie projektów na kursach z przekładu prawniczego przedstawiłam w artykule pt. „Kompetencja w zakresie świadczenia usług tłumaczeniowych a uczenie się przez projekt”. W ramach projektu zespół studentów funkcjonuje samodzielnie jako biuro tłumaczeń świadczące usługę tłumaczeniową, w tym przygotowując ofertę na tłumaczenie, wykonując tłumaczenie, jego korektę i fakturując zlecenie [Biel, 2012].

Kształtowanie funkcjonalnego podejścia do przekładu prawniczego

Funkcjonalne podejście do przekładu uczy studentów dostosowywania tłumaczenia do odbiorców i funkcji tekstu. W tym celu należy stosować teksty mające różny status i funkcję oraz przeznaczone dla różnych odbiorców. Student musi wyrobić sobie nawyk zadawania pytań: „Jaką funkcję będzie miało tłumaczenie?” czy „Kto będzie odbiorcą mojego tłumaczenia?” i posiadać umiejętność doboru strategii tłumaczenia do rodzaju tekstu³. Przykładowo, innej strategii wymaga tłumaczenie strony WWW kancelarii prawnej, tłumaczenie poświadczonych umowy na potrzeby postępowania sądowego czy tłumaczenie rozporządzenia unijnego, mającego status wiążącego aktu prawnego w Polsce. Jeżeli chodzi o odbiorców, to oprócz tekstów wysoce specjalistycznych, warto również uwzględnić teksty skierowane do laików (np. broszura informacyjna na temat postępowania cywilnego). Istotną cechą charakterystyczną pary polsko-angielskiej jest konieczność opanowania tłumaczenia nie tylko z języka obcego na ojczysty, ale także z języka ojczystego na obcy. Tłumaczenie na język nieojczysty – uważane za nieprofesjonalne w krajach zachodnich (zwłaszcza w Wielkiej Brytanii) – na polskim rynku jest

³ W podejściu zorientowanym na studenta obowiązek analizy tekstu pod kątem *skoposu* i wyboru adekwatnej strategii tłumaczenia spoczywa w dużej mierze na studencie, a nie na nauczycielu, który nie powinien przeprowadzać takiej analizy za studentów. W praktyce biura tłumaczeń rzadko podają „instrukcje do tłumaczenia”, gdyż poza sytuacjami niejednoznacznymi, oczekuje się, iż tłumacz będzie w stanie określić funkcję tłumaczenia na podstawie informacji zawartych w tekście źródłowym.

koniecznością. Wynika to z wysokiego w Polsce popytu na tłumaczenia na język angielski i niewielkiej podaży tłumaczeń wykonywanych przez rodowitych użytkowników języka angielskiego. Dlatego też należy również ćwiczyć tłumaczenie na język obcy, skierowane do odbiorców z różnych jurysdykcji, np. Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych czy Kanady, również w celu wyczulenia studentów na uwarunkowane kulturowo wzorce tekstowe, międzysystemowe różnice terminologiczne i fałszywych przyjaciół. Ponadto powinno się uwzględniać nie tylko teksty wysokiej jakości, ale również niestaranne dokumenty z błędami (logicznymi, terminologicznymi, językowymi, z niekompletnym zdaniem itp.), teksty w języku angielskim napisane przez nierodzimych użytkowników języka angielskiego (np. umowa sporządzona po angielsku przez polską spółkę i holenderskiego kontrahenta) czy tłumaczenie z tłumaczenia (np. tłumaczony z angielskiego dokument będący tłumaczeniem z fińskiego). Uczy to studentów krytycznego podejścia do tekstu źródłowego.

Poniżej przedstawiam przykładowe praktyczne zadania służące kształtowaniu funkcjonalnego podejścia do przekładu prawniczego [na podstawie Biel, 2011; zob. też Nord, 2000: 32].

A. POGŁĘBIANIE ROZUMIENIA TEKSTU ŹRÓDŁOWEGO I JEGO FUNKCJI

- Kontekstualizacja tekstu źródłowego (jego rola, status, autor, odbiorcy).
- Analiza makrostruktury i mikrostruktury [Załącznik C normy PN -EN 15038, 2006].
- Identyfikacja krytycznych elementów tekstu wiążących się z dużym ryzykiem, np. części normatywne aktu prawnego, dane osobowe w odpisach aktów stanu cywilnego.
- Identyfikacja potencjalnych problemów tłumaczeniowych w tekście źródłowym.
- Wyszukiwanie dodatkowych informacji ułatwiających zrozumienie treści, np. definicji kluczowych terminów, oraz ocena wiarygodności źródeł.
- Tłumaczenie synoptyczne, zalecane przez Gouadeca [2007] na początku kształcenia jako zadanie przygotowujące do tłumaczenia, polegające na streszczeniu tekstu źródłowego w języku

docelowym, dzięki czemu ćwiczy się m.in. umiejętność rozróżniania informacji istotnych od mniej istotnych.

- Reading comprehension / czytanie ze zrozumieniem i pytania do tekstu, np. Jaka jest funkcja klauzuli *Waiver* czy *Severability* w angielskiej umowie?

B. POGLĘBIANIE ROZUMIENIA FUNKCJI I STATUSU TEKSTU DOCELOWEGO

- Wyszukanie tekstów równoległych i ich analiza kontrastywna, identyfikacja konwencji tekstowych w języku docelowym, wyszukiwanie przydatnych zwrotów pełniących podobną funkcję w języku docelowym, analiza kolokacji terminów.
- Tłumaczenie tego samego tekstu dla różnych grup odbiorców.
- Tłumaczenie według specyfikacji klienta, np. zapewnienie zgodności z wcześniejszym tłumaczeniem, aktualizacja wcześniejszego tłumaczenia, korzystanie ze słowniczka klienta.
- Tłumaczenie zgodne z zaleceniami instytucjonalnymi: *Kodeks tłumacza przysięgłego*⁴, *Vademecum tłumacza*⁵ Departamentu Języka Polskiego DGT, baza terminologiczna IATE⁶.
- Tłumaczenie z komentarzem: komentarz opisujący napotkane problemy tłumaczeniowe i techniki ich rozwiązania, wymagający od studentów stosowania właściwego metajęzyka przy uzasadnianiu dokonanych wyborów.
- Post-editing, czyli redakcja tekstu przetłumaczonego maszynowo, np. przez Google Translate, zgodnie z najnowszymi przewidywaniami, iż w niedalekiej przyszłości wraz z rozwojem tego typu narzędzi może być to umiejętność wymagana od tłumaczy.
- Wprowadzenie za Chartered Institute of Linguists kryterium błędu krytycznego w ocenie tłumaczenia. Błąd krytyczny (ang. *fatal error*⁷) jest takim błędem w przekazie informacji, który

⁴ <http://www.tepis.org.pl/towarzystwo/ktp.pdf> – 1.02.2013.

⁵ http://ec.europa.eu/translation/polish/guidelines/documents/styleguide_polish_dgt_pl.pdf – 1.02.2013.

⁶ <http://Iate.europa.eu> – 1.02.2013.

⁷ Kryteria oceny testów dla kandydatów na Public Service Interpreters: <http://www.iol.org.uk/qualifications/DPSI/FATAL%20ERRORS%20FOR%20WEB.pdf> – 1.02.2013.

dyskwalifikuje tłumaczenie (np. zgubienie „not” czy cyfry „0” w kwocie wynagrodzenia) i powoduje niezaliczenie zadania. Podobne rozwiązanie zastosowano na studiach MA in Legal Translation prowadzonych na City University London – na początku kształcenia błąd krytyczny obniża ocenę do progu zdawalności 50%, na dalszych etapach powoduje niezaliczenie tłumaczenia – 40%, co uwrażliwia studentów na błędy w przekazie informacji.

Wnioski

Stosowanie w dydaktyce integracyjnego podejścia funkcjonalnego ułatwia studentom wejście na rynek pracy poprzez kształtowanie kompetencji świadczenia usług tłumaczeniowych oraz zrozumienie specyfiki tłumaczeń prawnych. Szczególną uwagę zwraca się na kompensowanie różnic między systemami prawnymi oraz radzenie sobie z problemami typowymi dla procesu tłumaczenia, w tym z interferencją z języka źródłowego czy elementami wysokiego ryzyka. Tabela 1 (Tab. 1) podsumowuje założenia proponowanego podejścia.

Tab. 1. Integracyjne podejście funkcjonalne

Funkcjonalizm	<ul style="list-style-type: none">• tłumacz jako skuteczny pośrednik w komunikacji międzysystemowej i międzykulturowej;• funkcjonalne podejście do tłumaczenia, uwzględniające gatunek tekstu, jego funkcję, cel komunikacyjny oraz wiedzę i potrzeby odbiorcy
Profesjonalizacja kształcenia	<ul style="list-style-type: none">• program zgodny z potrzebami rynku poprzez zapewnienie możliwości węższej specjalizacji tłumaczeniowej;• autentyczne teksty;• praktyki i staże;• zajęcia prowadzone przez nauczyciela będącego praktykującym tłumaczem i mającego jednocześnie doświadczenie dydaktyczne;• rozwijanie kompetencji w zakresie świadczenia usług tłumaczeniowej (marketing, prowadzenie działalności gospodarczej i inne biznesowe aspekty wykonywania zawodu)

Konstrukcjonizm społeczny	<ul style="list-style-type: none"> • autonomia uczącego się, stopniowe przejmowanie przez studentów odpowiedzialności za proces uczenia się, uczenie się przez współpracę, poczucie własnej skuteczności
Integracja kompetencji – od zadań do projektów	<ul style="list-style-type: none"> • w fazie początkowej nacisk na nabywanie poszczególnych kompetencji odrębnie (np. intensywna nauka terminologii czy specjalistycznej odmiany języka obcego i ojczyznego, doskonalenie technik wyszukiwania informacji i oceny ich wiarygodności); integrowanie kompetencji na bardziej zaawansowanym etapie kształcenia

Źródło: oprac. własne.

Należy jednak podkreślić, iż w obecnych warunkach kształcenie tłumaczy prawniczych na studiach filologicznych ma charakter wstępny. Najnowsze badania europejskiego rynku tłumaczeń pokazują, iż pracodawcy przede wszystkim oczekują od absolwentów umiejętności zapewnienia 100% jakości tłumaczenia⁸. Spełnienie tego wymogu przez adeptów przekładu jest nierealne. Badania wskazują, iż ekspertem zostaje się po co najmniej dziesięciu latach pracy w zawodzie lub przepracowaniu 10 tys. godzin [Jääskeläinen et al., 2011: 147]. Dodatkowo warto podkreślić, iż popyt na tłumaczenia od dekady utrzymuje się na mniej więcej podobnym poziomie, natomiast wraz z „wysypem” specjalizacji tłumaczeniowych gwałtownie wzrosła podaż tłumaczy, w tym tłumaczy niskow kwalifikowanych. Konkurencja na rynku tłumaczeń jest coraz większa, co skutkuje wzrostem wymogów jakościowych i wydłużeniem czasu wejścia absolwentów na rynek. Aby nie zasilić grona bezrobotnych, studenci powinni kontynuować kształcenie, w szczególności nabywanie kompetencji tematycznych, samodzielnie lub poprzez studia podyplomowe (prawnicze lub tłumaczeniowe). Być może w przyszłości powstaną w Polsce bardziej wyspecjalizowane studia tłumaczeniowe, przykładowo w postaci makrokierunków, które częściowo wyeliminują ten problem.

⁸ Badanie „The OPTIMALE employer survey and consultation”, s. 12 (http://www.translator-training.eu/attachments/article/52/WP4_Synthesis_report.pdf – 1.02.2013).

Bibliografia:

- Alcaraz, E.V., Hughes, B. (2002), *Legal translation explained*, St. Jerome, Manchester.
- Biel, Ł. (2011), "Professional realism in the legal translation classroom: translation competence and translator competence", *Meta: Translators' Journal*, 56 (1), s. 162-178, [on-line] DOI:10.7202/10 03515 ar.
- Biel, Ł. (2012), „Kompetencja w zakresie świadczenia usług tłumaczeniowych a uczenie się przez projekt”, w: Piotrowska, M. (red.), *Kompetencje tłumacza. Tom poświęcony Profesor dr hab. Elżbiecie Muskat-Tabakowskiej*, Tertium, Kraków, s. 93-101.
- Gambier, Y. (ed.) (2009), "Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication", [on-line] http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf – 11.08.2012.
- González-Davies, M., Kiraly, D. (2006), "Translation: Pedagogy", w: Brown, K. (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Elsevier, Oxford, s. 81-85.
- González-Davies, M., Scott-Tennent, Ch. (2005), "A problem-solving and student-centred approach to the translation of cultural references", *Meta: Translators' Journal*, 50 (1), s. 160-179, [on-line] DOI:10.7202/010666 ar.
- Gouadec, D. (2007), *Translation as a Profession*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.
- Harvey, M. (2002), "What's so special about legal translation?", *Meta: Translators' Journal*, 47 (2), s. 177-185, [on-line] DOI:10.7202/008007 ar.
- Jääskeläinen, R., Kujamäki, P., Mäkisalo, J. (2011), "Towards professionalism – or against it? Dealing with the changing world in translation research and translator education", *Across Languages and Cultures*, 12 (2), s. 143-156.
- Kelly, D. (2005), *A Handbook for Translator Trainers. A Guide to Reflective Practice*, St. Jerome, Manchester.
- Kielar, B.Z. (1997), "Translating statutory texts: in search of meaning and relevance", w: Lewandowska-Tomaszczyk, B., Thelen, M. (ed.), *Translation and Meaning. Part 4*, Hogeschool Maastricht, Maastricht, s. 393-399.
- Kiraly, D. (2005), "Project-based learning: a case for situated translation", *Meta: Translators' Journal*, 50 (4), s. 1098-1111, [on-line] DOI:10.7202/012063 ar.
- Lobo, M.D.O., Robinson, B., Prieto, R.M.C. et al. (2007), "A professional approach to translator training (PATT)", *Meta: Translators' Journal*, 52 (3), s. 517-528, [on-line] DOI:10.7202/016736 ar.

- Nord, Ch. (2000), "Training Functional Translators", *Cadernos de Tradução*, 1 (5), s. 27-46.
- Piotrowska, M. (red.) (2012), *Kompetencje tłumacza. Tom poświęcony Profesor dr hab. Elżbiecie Muskat-Tabakowskiej*, Tertium, Kraków.
- PN-EN 15038 Usługi tłumaczeniowe – Wymagania dotyczące świadczenia usług (2006), Polski Komitet Normalizacyjny, Warszawa.
- Pym, A. (2003), "Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach", *Meta: Translators' Journal*, 48 (4), s. 481-497, [on-line] DOI:10.7202/008533 ar.
- Pym, A. (2008), "Professional corpora: Teaching strategies for work with online documentation, translation memories, and content management", *Chinese Translators' Journal*, 29 (2), [on-line] http://tinet.org/~apym/on-line/translation/2008_professional_corpora.pdf – 12.12.2008.
- Schäffner, Ch. (2005), "Preparing students of translation for the real world: Needs, methods, constraints", w: Peeters, J. (ed.), *On the Relationships between Translation Theory and Translation Practice*, Peter Lang, Frankfurt, s. 237-248.
- Šarčević, S. (1997), *New Approach to Legal Translation*, Kluwer Law International, The Hague.
- Šarčević, S. (2012), "Challenges to the Legal Translator", w: Solan, L.M., Tiersma, P.M. (ed.), *The Oxford Handbook of Language and Law*, [on-line] DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199572120.013.0014 – 22.03.2013.
- Toury, G. (1995), *Descriptive Translation Studies and Beyond*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.
- Wolff, L. (2011), "Legal Translation", w: Malmkjær, K., Windle, K. (ed.) *The Oxford Handbook of Translation Studies*, [on-line] DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199239306.013.0017 – 22.03.2013.

STRESZCZENIE

W artykule zaproponowano wprowadzenie integracyjnego podejścia funkcjonalnego w dydaktyce przekładu prawnego i prawniczego na specjalizacji tłumaczeniowej prowadzonej na kierunku filologia. Podejście łączy profesjonalizację kształcenia, konstrukcjonizm społeczny i funkcjonalizm. Podstawowym założeniem jest kształcenie tłumaczy świadomych swojej roli pośrednika w komunikacji międzykulturowej i międzysystemowej, stosujących optymalne i skuteczne metody przybliżania tekstu źródłowego w zależności od gatunku tekstu,

jego celu oraz wiedzy i potrzeb odbiorcy. Proponowane podejście jest ukierunkowane na studenta i zakłada autonomię uczącego się. W artykule przedstawiono praktyczne zadania kształtujące funkcjonalne podejście do tłumaczenia prawniczego i rozwijające u studentów poczucie własnej skuteczności.

Słowa kluczowe: kompetencje tłumacza, przekład prawny i prawniczy, funkcjonalizm, konstrukcjonizm społeczny, poczucie własnej skuteczności

SUMMARY

Integrative functional approach in legal translation teaching

The paper introduces an integrative functional approach to legal translation teaching at translation programmes taught as part of Philology major. The approach is based on functionalism, professional realism of training, and social constructivism. The main objective is to train translators who are aware of their mediating role in intercultural and intersystemic communication, know how to produce a translation 'fit for the purpose', deal with terminological incongruity and overcome problems typical of the translation process. The approach requires a student-centred approach and autonomy of learners. The paper presents practical tasks which help foster the functional approach to translation and empower students by raising their self-efficacy.

Key words: translator competences, legal translation, functionalism, social constructivism, self-efficacy